

Materski, Wojciech

"Gruziny pod rossijskim flagom. (Gruzinskije wojennyje i gosudarstwiennyje diejatieli na służbie Rossii w 1703-1917 gg.)", Nikolaј Dżawachiszwili, Tbilisi 2003, Izd. Tbilisskogo uniwersitieta, ss. 208 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 37/2, 216-218

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

* * *

Nikołaj Dżawachiszwili, *Gruziny pod rosyjskim flagom. (Gruzinskije wojennyje igosudarstwiennyje diejatielina służbie Rossii w 1703-1917gg.)*, Tbilisi 2003, Izd. Tbilisskiego uniwersitieta, ss. 208

Można zaryzykować stwierdzenie, iż współczesna historiografia gruzińska jest w Polsce nieznana¹. Dzieje się tak mimo, iż uprawiane w jej ramach badania nad najnowszą historią powszechną przynoszą wiele interesującego materiału, ważnego np. dla pełnego obrazu polityki mocarstw wobec regionu zakaukaskiego — głównie Rosji, Turcji i Francji. Nie wynika to tylko z bariery trudnego języka, wiele bowiem stojących na dobrym poziomie merytorycznym i warsztatowym publikacji historyków gruzińskich ukazuje się w języku rosyjskim i angielskim bądź w wersjach dwujęzycznych (gruzińsko-angielska, gruzińsko-rosyjska).

Niniejszym omówieniem chciałbym zwrócić uwagę na dorobek drukowany interesującego historyka gruzińskiego, Nikołoża Dżawachiszwilego (Niko Javakhishvili), zajmującego się zarówno historią wewnętrzną Gruzji, uprawianą przez pryzmat nauk pomocniczych², jak i międzynarodowymi aspektami dziejów państwa i narodu gruzińskiego³.

W tym ostatnim nurcie zainteresowań Dżawachiszwilego mieści się m.in. praca *Gruzini pod polskim sztandarem*, dotycząca służących na kontraktach w siłach zbrojnych II Rzeczypospolitej oficerów gruzińskich, którzy musieli emigrować z ojczyzny po jej podboju przez Armie Czerwoną wiosną 1921 r.⁴

Tytułem nawiązuje do niejomawiana praca, będąca swoistym leksykonem zawierającym biogramy Gruzinów i osób gruzińskiego pochodzenia, którzy zapisali się jako działacze państwowi i wybitni dowódcy wojsk rosyjskich. Ponieważ praca pomyślana została jako wkład gruzińskiej nauki historycznej w obchody 300-lecia Sankt Petersburga, głównym kryterium doboru uwzględnionych w leksykonie osób był chociażby ich pośredni związek ze stolicą imperium Romanowych.

Wyjaśnienia wymaga otwarcie cezurę chronologicznej leksykonu 1703 rokiem. Wybrana przez Dżawachiszwilego data nie jest oczywiście przypadkowa. Dotyczy ściśle początków budowy Sankt Petersburga, którego to faktu rocznica stała się pretekstem do powstania książki. Natomiast mające odzwierciedlenie w źródłach kontakty Gruzji z Rosją, obecność Gruzinów na dworach książąt ruskich datowane są znacznie wcześniej, sięgają XI wieku⁵.

¹ Wyjątkiem jest Dato (Dawid) Kolbaia, którego publikacje wydawane są głównie w języku polskim i angielskim.

² Bonistyki (traktujące o pieniądzach papierowych), dziś oddzielnej nauki pomocniczej historii, wcześniej traktowane jako część numizmatyki oraz falerystyki (traktujące o znakach i odznaczeniach przyznawanych za zasługi wojskowe i cywilne), stanowiącej gałąź heraldyki (medalierstwa). Por. N. G. Dżawachiszwili, *Sakartwelos Demokratiuli Respublikis bonebi (1919-1921) — Bons of the Democratic Republic of Georgia (1919-1921)*, Tbilisi 1998; idem, *Karthuli bonitika — Gruzinskaja bonistika*, Tbilisi 2002; idem, *Karthuliphaleristika (džilgothmyogneoba) — Georgian Faleristics (Outlines from the Georgian rewards history)*, Tbilisi 1995.

³ Zob. np. książka o dziejach rodziny Szalikaszwili, z której wywodzi się były przewodniczący Kolegium Szefów Sztabów Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych John Shalikhvili — N. Dżawachiszwili, *Szalikaszwilebi (peswebi, tradicebi, drowandeloba)*, Tbilisi 1997.

⁴ Idem, *Karthweli Mchedrebi Polonietis Droszis Kwesz*, Tbilisi 1998 (zob. moje omówienie: „Pro Georgia. Prace i Materiały do Dziejów Stosunków Gruzji i Polski”, t. VIII, Warszawa 1999).

⁵ Por. *Letopis' Kartli*, w: *Karthlis cchowreba*, 1.1, Tbilisi 1955; Sumbat Dawitis-dze (Bagrationi), *Żyżni ipowiestwowanije o Bagrationach*, w: ibidem.

W przedziale chronologicznym objętym przez leksykon setki Gruzinów odegrało kwalifikującą się do wzmiankowania rolę w rosyjskiej elicie władzy, w szczególności w elicie wojskowej. Po upadku w początkach XIX w. państwowości Gruzji Sankt Petersburg stał się bowiem dla arystokracji gruzińskiej faktyczną stolicą, miejscem realizacji jej ambicji, stwarzającym nieporównywalne z peryferyjnym Tbilisi (Tyflisem) możliwości kariery. Na jej przeszkodzie nie stała—jak w wypadku Polaków—religia (w 1811 r. zlikwidowana została autokefalia Kościoła Gruzjińskiego), a sprzyjał jej snobizm dworu petersburskiego i wyższych sfer stolicy, zainteresowanych w utrzymywaniu kontaktów ze znakomitymi arystokratycznymi rodami gruzińskimi, wywodzącymi swoje korzenie jeszcze z okresu arabskiej dominacji na Zakaukaziu.

Leksykon oparty jest na kwerendzie przeprowadzonej przez autora w dwóch archiwach petersburskich⁶ oraz szeroko wykorzystanej dokumentacji drukowanej, wydawnictwach urzędowych, prasie, memuarystyce i literaturze przedmiotu⁷. Zapewne tak liczbę archiwów, jak i wykorzystanej prasy i druków zwartych można byłoby znacznie zwiększyć—z pożytkiem dla wartości informacyjnej wydawnictwa. Dżawachiszwili zdawał sobie z tego sprawę, sygnalizując we *Wstępie*, iż jego leksykon stanowi nie tyle zwieńczenie badań nad zasygnalizowanym w tytule tematem, ale inspirację do jego kontynuowania; swoiste resime tego, co dotąd zrobiono, punkt wyjścia dla kolejnych badaczy (a może samego autora?).

Książkę otwiera krótkie wprowadzenie pióra wielkiej księżnej Nino Bagrationi, w prostej linii wywodzącej się z królewskiego rodu, którego panowanie zakończone zostało w 1810 r. uwięzieniem króla Imeretii Solomona II i wcieleniem podbitych ziem Gruzji Zachodniej do imperium rosyjskiego. Księżna Bagrationi zrzekła się prawa do sukcesji tronu gruzińskiego, porzeczając na tytule „Marszałek Domu Bagrationi”. Tekst jej pióra zawiera wątki polityczne i sentymentalne, podkreśla charakter przedsięwzięcia jako ważnego segmentu wiedzy o dziejach arystokracji gruzińskiej.

Zasadniczą część pracy, zawierającą około stu haseł (rody, pary małżeńskie, poszczególne osoby), poprzedza *Wstęp* zawierający zarys tysiąca lat kontaktów gruzińsko-rosyjskich (-russkich), omówienie stanu badań oraz założenia kwerendy i zasady warsztatu, jakim posłużył się Autor, a także podziękowania dla licznych osób i instytucji, z których pomocy korzystał.

Dla polskiego czytelnika szczególnie interesujące są te biogramy, które dotyczą Gruzinów działających w jakimś okresie swego życia zawodowego na terytorium Królestwa Polskiego (*Privislanskiego kraja*). W leksykonie można znaleźć nowe dla polskiej historiografii informacje o tak znanych z naszych dziejów Gruzinach, jak np. generał-gubernator Warszawy i dowódca Warszawskiego Okręgu Wojskowego gen. infanterii (piechoty) książę Aleksander Imereytyński (1837-1900), ale też znacznie mniej znanych, jak np. naczelnik Warszawskiego Okręgu Żandarmerii gen. infanterii hr. Paweł Kutajsow. Są jednak w tym (polskim) zakresie i luki, jak np. pominięcie w bardzo bogato reprezentowanym w leksykonie rodzie Orbeliani nazwiska bohatera wojen z Turcją i Persją, wybitnego poety, gen. artylerii Grigola Orbelianiego

⁶ Rossijskij gosudarstwiennyj istoričeskij archiw w Sankt-Pietierburgie (RGIA) oraz Centralnyj gosudarstwiennyj istoričeskij archiw Sankt-Pieterburga (CGIA SPb).

⁷ Z teostatniej warte do odnotowania są ściśle korespondujące z tematyką leksykonu: W. Potto, *Opisanie kartin i biograficzeskije oczerki k portrietam wojenno-istoričeskogo muzeja*, Sankt-Peterburg 1903; B. Esadze, *Letopis' Gruzii. K300-letiju carstwowanija doma Romanowych. Jubilejnyj sbornik*, Tiflis 1913; I. Antieława, *Gruziny w Otičestwiennoj wojnie 1812 goda*, Tbilisi 1962; G. Awaliani, *Gruzinskije polkowodcy w Rossijskoj armii*, Tbilisi 1967; M. Gogitidze, *Gruzinskij gienieralitiet (1699-1921). Biograficzeskij sprawocznik*, Kijew 2001; M. Gonikiszwili, *Posielene i diejatielnost' Bagrationow w Rossii*, Tbilisi 1986; L. Dolidze, *Gienieralissimus, marszały, gienieraty, admiraly — naszy sooteczestwienniki (1700-2000)*, Tbilisi 2000; Sz. Megrelidze, *Naszy slawnyje wojennyjepriedki*, Tbilisi 1979.

(1800-1883), który zasłużył się nam, budując pierwszą na ziemiach polskich linię telegrafu przewodowego, łączącego Warszawę z Sankt Petersburgiem⁸.

Korzystając z leksykonu, należy brać pod uwagę, że skupienie się przez jego autora nade wszystko na związkach opisywanych osób i rodów z Rosją niekiedy odbywa się ze szkodą dla innych, pozarosyjskich (pozapetersburskich) epizodów ich biografii politycznych. Przykładowo w interesującym biogramie księcia Zuraba Awałowa (Awaliszwilego) zabrakło informacji o ważnej misji dyplomatycznej, jaką z ramienia odrodzonej Republiki Gruzjińskiej pełnił w latach 1919-1920 w Europie (Wielka Brytania, Francja, Włochy) — a w jego akurat wypadku jest to z perspektywy historyka najważniejsza karta zapisana w życiu politycznym (zawodowym)⁹. Takie przeoczenia są jednak zrozumiałe, zważywszy okolicznościowy charakter książki, wynikające stąd ograniczenia kweryndy i wątków merytorycznych¹⁰. Inaczej praca musiałaby powstać jako dzieło zbiorowe, przygotowywane przez wiele lat i wyjść w kilku tomach. Niemniej jednak szkoda.

Warto zwrócić uwagę na zawarty w książce Dżawachiszwilego bogaty materiał ilustracyjny, na który składają się liczne fotografie, drzewa genealogiczne, reprodukcje, faksymile dokumentów i herbów rodowych. Brakuje natomiast indeksów nazwisk i miejscowości, wyjątkowo przydatnych w tego typu publikacjach.

Dla historyków zajmujących się problematyką dziejów Rosji i Gruzji od XVIII do XX wieku (w mniejszym stopniu — Zakaukazia, Turcji i Francji) prezentowana praca nie jest zapewne lekturą podstawowego kanonu, ale z pewnością zasługuje na uwagę.

Wojciech Materski
Warszawa

Helga Grebing, *Die Worringers. Bildungsbürgerlichkeit als Lebenssinn — Wilhelm und Marta Worringer (1881-1965)*, Berlin 2004, Parthas Verlag, ss. 317, il.

Przed paroma miesiącami ukazała się książka, o której warto poinformować czytelnika, zainteresowanego historią społeczną Polski i jej sąsiadów. Jest to biografia rodziny wybitnego niemieckiego historyka sztuki, profesora uniwersytetów w Królewcu i w Halle. Osia tej biografii jest życie pary małżeńskiej Wilhelma i Marty Worringerów, którzy pobrali się w 1907 r., i ich trzech córek (ostatnia zmarła w 1998 r. i przez kilka końcowych dziesięcioleci dzieliła pracę i życie Autorki tej książki¹). Autorka, emerytowany profesor historii uniwersytetów w Getyndze i w Bochum, traktuje tę biografię jako przykład oświetlający dwudziestowieczne dzieje społecznej formacji określanej w Niemczech jako *Bildungsbürgertum*, co można z pewną licencją przetłumaczyć jako mieszczańska inteligencja². Do przedstawienia dziejów tej rodziny jako

⁸ Mającego też petersburskie karty w swym życiorysie. Por. W. Materski, *Grigol Orbeliani i warszawski telegraf*, „Pro Georgia. Prace i Materiały do Dziejów Stosunków Gruzjińsko-Polskich”, t. VIII, Warszawa 1999, s. 84-85.

⁹ Por. opartą w dużym stopniu na osobistych przeżyciach Autora pracę: *Niezawisimost' Gruzji w międzynarodowej polityce 1918-1921 gg.*, Paryż 1924 (reprint: New York 1982).

¹⁰ „Autor książki nie rości sobie pretensji do uznania jej za kompletną, jako że podjęty temat jest praktycznie nie do wyczerpania” — *Wstęp*, s. 8.

¹ Zob. *Vorwort*, s. 7. Jeśli inaczej nie zaznaczono, numery stron odnoszą się do recenzowanej książki.

² Cel swej pracy i sądy na temat jej zbiorowego bohatera Autorka formułuje w *Słowie końcowym (Schlußwort der Autorin)*, s. 303 i n.